

Aldona PRAŠMANTAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Kunigas Stanislovas Išora 1863 m. sukilime: istoriografinio vaizdinio korekcijos

Dabartinė Vilniaus Lukiškių aikštė vykstant ginkluotoms 1863 m. sukilimo kovoms Rusijos imperijos vietos valdžios sprendimu buvo tapusi vieta, kurioje vykdytos sukilėlių ir dalyvavimu sukilime apkalintų asmenų egzekucijos. Vilniaus vyskupijos kunigas Stanislovas Išora tapo pirmąja auka. Sušaudytas 1863 m. gegužės 22 d. / birželio 3 d. Karo lauko teismo sprendimu, patvirtintu Vilniaus generalinio gubernatoriaus Michailo Muravjovo. Remiantis istoriografija ir pirminiais šaltiniais, straipsnyje rekonstruojama S. Išoros gyvenimo istorija. Nagrinėjami S. Išoros biografijos epizodai, dėl kurių istoriografijoje nėra vieningos nuomonės (gimimo vieta, studijos, nuosprendžio priėmimo peripetijos).

During the uprising of 1863 under the decision of the local authorities of the Russian Empire the current Vilnius Lukiškių square became a place where extrajudicial killings of rebels and persons accused of participating in the rebellion were carried out. The priest of Vilnius Diocese Stanislovas Išora (Stanisław Iszora) became the first victim. He was shot on 3 June / 22 May 1863 by the decision of the Military Court, approved by the Governor General of Vilnius Mikhail Muravyov. Based on historiography and primary sources, the article reconstructs the history of S. Išora's life. The article analyzes the episodes of S. Išora's biography which have no unanimous opinion in the historiography (place of birth, studies, aspects of the sentencing process).

Išvadas

Vilniaus vyskupijos kunigas Stanislovas Išora (Stanisław Iszora) – vienas pirmųjų Vilniaus vyskupijos kunigų, suimtų 1863 m. sukilimui prasidėjus ir pirmasis nubaustas mirties bausme ginkluotos kovos apimtose buvusios Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės žemėse. Rusijos imperijos vietos aukščiausių pareigūnų sprendimu dabartinė Lukiškių aikštė Vilniuje tapo mirties bausmės vykdymo vieta

dalyvavimu 1863 m. sukilime apkaltintiems ar aktyviai jame dalyvavusiems asmenims. Istoriografiniais duomenimis čia 1863 gegužės – 1864 kovo mėnesiais mirties bausmė sušaudant / pakariant buvo įvykdyta 21 asmeniui. Prireikė daugiau negu pusantro šimto metų, kad paaiškėtų, kur yra aukų palaikai. Pradėjus Vilniaus Gedimino kalno tvarkymo darbus, archeologinių tyrimų metu 2017 m. kalno šiaurės vakarų šlaite buvo rasta kapavietė. Pasitelkus istorinę medžiagą, atlikus antropologinius tyrimus nustatyta, kad tai Lukiškių aikštės aukų palaikai. Iš viso atkasta 17-os asmenų palaikai (2018 m. gegužės mėn. duomenys). Daugelio jų tapatybės nustatytos. Lietuvos archeologų atradimai Gedimino kalne¹ paskatino išsamiau pasidomėti kunigo Stanislovo Išoros, pirmosios Lukiškių aikštės egzekucijų aukos, gyvenimo istorija².

Enciklopedijose ir žinynuose skirtingais laikotarpiais publikuotos ir nūnai skelbiamos S. Išoros biogramos su pagrindiniais biografijos faktais³ perša prielaidą, kad neilgai trukusios jo kunigiškos tarnystės ir tragiškai pasibaigusio gyvenimo istorija yra neblogai žinoma, tačiau nesunku pastebėti, kad enciklopedinėse biogramose pateikti faktai, nekalbant apie jų interpretacijas, nesutampa ar net prieštarauja vienas kitam. Autoriai nesutaria tiek dėl S. Išoros gimimo vietos, tiek dėl išsilavinimo, jau nekalbant apie mirties aplinkybes. Peršasi prielaida, kad atspirties tašku apie S. Išora rašiusiems / rašantiems neretai tampa atsiminimai, kuriuose, kaip ir būdinga memuarinei literatūrai, pateikti pasakojimai neretai prasilenkia su oficialiuose šaltiniuose fiksuota informacija. Šiuo konkrečiu atveju amžininkų memuaruose pateiktų faktų ar jų interpretacijų skirtumams įtakos turi ne tik atminties vingiai, bet ir autorių atstovavimas skirtingoms ideologinėms grupėms bei to meto visuomenės sluoksniams. Ypač tai išryškėja epizoduose apie paskutiniuosius S. Išoros gyvenimo mėnesius. S. Išoros egzekucijos aplinkybės glausčiau ar išsamiau aptartos pradedant sukilėlių ar

¹ Archeologinius tyrimus Gedimino kalne vykdė Lietuvos nacionalinio muziejaus archeologai. Apie sukilėlių kapus ir radinius žr. G. Grižo paskaitos vaizdo įrašą. Internetinė prieiga: <http://www.lnm.lt/ketvirtadienio-kulturos-istorijos-vakarai-2017-2018/> (žiūrėta 2018 m. gegužės 14 d.). Ten pat galima rasti ir Vilniaus universiteto profesoriaus antropologo Rimanto Jankausko skaitytos paskaitos apie palaikų antropologinių tyrimų eigą ir rezultatus.

² Gedimino kalno radinių kontekste 2017 m. rudenį – 2018 m. pavasarį Lietuvos nacionalinis muziejus organizavo paskaitų ciklą, kurį koordinavo dr. Rūta Birutė Vitkauskienė (internetinė prieiga: <http://www.lnm.lt/ketvirtadienio-kulturos-istorijos-vakarai-2017-2018/>, žiūrėta 2018 sausio 10 d.). Skaitytojų dėmesui teikiamas straipsnis parengtas Muziejuje 2018 m. vasario 1 d. skaitytos paskaitos pagrindu.

³ J. T. [Juozas Tumelis], „Išora Stanislovas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija* (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005), 351; Janusz Bazydło, „Iszora Stanisław“, *Encyklopedia Katolicka*. T. 7 (Lublin, 1997), 546; Eligiusz Kozłowski, „Iszora Stanisław“, *Polski Słownik Biograficzny*, T. 10 (Wrocław-Warszawa-Kraków, 1962), 174–175.

sukilimą palaikiusių asmenų liudijimais⁴, baigiant Vilniaus generalinio gubernatoriaus Michailo Muravjovo ir jo aplinkos valdininkų atsiminimais⁵.

S. Išorai skirtos monografijos nėra, tačiau darbuose, skirtuose vieno ar kito 1863 metų sukilimo istorijos aspekto buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse analizei, įprastai aptariamas ir šio kunigo atvejis. Paskelbiant pirminiais šaltiniais grįstą informaciją apie S. Išoros egzekuciją prioritetas priklauso publicistui, Vilniaus miesto archyvo direktoriui ir valstybinio archyvo Vilniuje įkūrėjui Wacław Gizbert-Studnicki, XX a. 3-iojo dešimtmečio pradžioje parengusiam ir publikavusiam Laikinojo karo lauko auditoriato prie Vilniaus karinės apygardos štabo pareigūnų 1865 sudarytą už dalyvavimą sukilime kaltintų ir mirties bausme nubaustų asmenų sąrašą bei pagrindinių Rusijos imperijos įsakų bei potvarkių, kuriais remiantis buvo teisiama, vertimą į lenkų kalbą⁶. Pastarajame atskira knyga išleistame W. Gizbert-Studnicki darbe paskelbti ir autoriaus pasakojimai apie ant tuometinio Pilies (dab. Gedimino) kalno rastus Lukiškių aikštėje nužudytų sukilimo dalyvių ir dalyvavimu jame apkaltintųjų palaikų fragmentus, tad veikalas yra reikšmingas ir Lukiškių aikštės aukų, tarp jų ir S. Išoros, egzekucijos aplinkybių analizei. Turint omenyje, kad archyvuose šaltiniuose duomenų, patvirtinančių W. Gizbert-Studnicki papasakotą istoriją apie XX a. pirmajame dešimtmetyje jo tuometiniame Pilies kalne rastus aikštės egzekucijų aukų palaikų fragmentus, nerasta⁷, 2017 m. archeologinių atradimų kontekste W. Gizbert-Studnickio pasakojimas vėl tampa aktualus tyrinėjantiems imperijos valdžios vykdytas sukilėlių egzekucijas. XX a. 10-ojo dešimtmečio pradžioje parengtas ir publikuotas W. Gizbert-Studnicki paskelbto 1865 metų imperijos vietos valdžios pareigūnų parengto sąrašo vertimas lietuvių kalba, išskyrus vieną kitą korektūrinį patikslinimą, informacine ar istoriografinių interpretacijų prasme yra profesionalams žinomos informacijos pakartojimas, tačiau pastarasis istorikės Vidos Girininkienės

⁴ Władysław Czencz, „Pierwsza ofiara Murawiewa. Opowiadania naoczego świadka“, in *Przegląd Powszechny* T. XLV (Kraków, 1895), 368–377; Józef Kajetan Janowski, *Pamiętniki o powstaniu styczniowym*. T. 2 (Warszawa: Wydane z Zasiłku Wydziału Nauki Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, 1925), 100; [Przyborowski Walery], *Dzieje 1863 roku przez autora „Dwóch historii dwóch lat“*. T. 3 (Kraków: Nakład i Druk W. L. Anczyca, 1902), 160, etc.

⁵ [Michał Murawiew], *Pamiętniki hr. Michała Mikołajewicza Murawiewa („Wieszatela“) (1863–1865) pisane w r. 1866*, tłumaczone z oryginału rosyjskiego przez J. Ćz. (Kraków, 1896), 42; Александр Николаевич Мосолов, *Виленские очерки 1863–1865 гг.* (Санкт-Петербург: типография А. С. Суворова, 1898), 148–149, www.russianresources.lt/archive/Mosolov, žiūrėta 2018 01 20.

⁶ Wacław Gizbert-Studnicki, *Rok 1863: wyroki śmierci* (Wilno: nakładem i drukiem Ludwika Chomińskiego, 1923).

⁷ Plačiau žr.: Aldona Prašmantaitė, „Dėl 1863 m. sukilėlių palaidojimų Gedimimo kalne. Tarp istorinio fakto ir literatūrinės fikcijos“, *Naujasis Židinys-Aidai* 7 (2014), 30–40.

darbas reikšmingai papildo palyginus negausią 1863 metų sukilimo istorijos historiografiją lietuvių kalba⁸. Vertinga, ypač pastarųjų metų archeologinių atradimų Gedimino kalne kontekste, publikacijos įvade autorės pateikta glausta Lukiškių aikštės aukų palaikų palaidojimo historiografinė apžvalga. V. Girininkienės parengta dokumento publikacija S. Išoros vaidmens sukilime tyrinėjimams tuomet, deja, netapo akstinu tai atlikti. Antai tame pačiame straipsnių rinkinyje, publikuotame Neringos Češkevičiūtės, katalikų dvasininkų temai sukilime skirtame tekste apie S. Išorą apskritai neužsimenama⁹.

Imperijos valdžios kaltinimų ir teismo proceso analizei svarbios yra kunigo, Sandomiežo vyskupo koadjutoriaus Paweł Kubicki ketvirtajame XX a. dešimtmetyje išleistame daugiatomio, archyviniais šaltiniais grįstame leidinio apie už Katalikų Bažnyčios teises kovojusius ir dėl to nukentėjusius kunigus tomuose paskelbtos S. Išoros teismo proceso archyvinių dokumentų santraukos¹⁰.

Remdamasis literatūra ir skelbtais šaltinių duomenimis S. Išoros tardymo proceso eigą ir egzekucijos epizodą pristatė Konstantinas Rudaminas Jurgėla. Autorius atkreipė dėmesį į literatūroje funkcionuojančias skirtingas egzekucijos interpretacijas vertino jas kritiškai. Pasakojimus apie S. Išoros egzekuciją buvo linkęs priskirti prasimanymams.¹¹ XX a. 2-osios pusės historiografijoje paprastai apsiribojama egzekucijos Žaludko vikarui konstatavimu, jo vaidmens sukilime tema apskritai neliečiama. Ona Maksimaitienė, XX a. 7-ojo dešimtmečio antroje pusėje išsamiai nagrinėjusi sukilėlių karinę organizaciją ir tyrusi jų kovų eigą ir savo tyrimus apibendrinusi šiai problemai skirta monografija, S. Išoros vaidmens sukilime klausimo nekėlė apsiribodama glaustos informacijos pateikimu monografijos išnašoje, jog imperijos valdžia Vilniuje sušaudžiusi kunigus S. Išorą ir Raimundą Zemackį norint atbaidyti kitus¹². Dawid Fajnhauz – Vilniaus universiteto auklėtinis, vėliau jame keletą metų dėstęs, į Lenkiją 1959 metais repatrijavęs ir iki emigracijos Lenkijos mokslų akademijos Istorijos institute dirbęs 1863 metų sukilimo tema – emigracijoje rašytoje, XX a. pabaigoje išleistoje monografijoje apie sukilimą Lietuvoje ir Baltarusijoje

⁸ Vida Girininkienė, „Egzekucijos“, in *1863–1864 metai Lietuvoje. Straipsniai ir dokumentai* (Kaunas: Šviesa, 1991), 56–78.

⁹ Neringa Češkevičiūtė, „Katalikų dvasininkai ir sukilimas“, in *1863–1864 metai Lietuvoje. Straipsniai ir dokumentai* (Kaunas: Šviesa, 1991), 87–102.

¹⁰ [Paweł Kubicki], *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915: materiały z urzędowych świadectw władz rosyjskich, archiwów konsystorskich, zakonnych i prywatnych. Dawna Litwa i Białoruś. Cz. 2, T. 2*, opracował Paweł Kubicki (Sandomierz: Nakładem Autora, 1936), 307–310.

¹¹ Kostas R[udaminas] Jurgėla, *Lietuvos sukilimas 1862–1864 metais* (So. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1970), 359–362.

¹² Ona Maksimaitienė, *Lietuvos sukilėlių kovos 1863–1864 m.* (Vilnius: Mintis, 1969), 102.

dvasininkijos vaidmens sukilime nenagrinėjo, tad apie S. Išorą savo studijoje neužsimena¹³.

Įvairaus lygmens ir paskirties amžininkų tekstuose įprastai akcentuojama S. Išoros kova už laisvę. Atkreiptinas dėmesys, kad S. Išoros egzekucija, kaip ir kitos dalyvavimu sukilime kaltintų asmenų Lukiškių aikštėje įvykdytosios, buvo vieša. Kitą dieną po nuosprendžio įvykdymo tuo metu valdžios oficiozo vaidmenį turėjęs „Kurier Wileński“ jau kitą dieną išspausdino glaustą pranešimą, esą Żaludko parapijos vikaras karo lauko tesimo buvo pripažintas kaltu dėl sukilimo manifesto perskaitymo su tikslu sukurstyti valstiečius sukilti ir dėl šios priąžasties teismo nuosprendžiu sušaudytas¹⁴. Po poros dienų „Kurier Wileński“ išspausdino glaustą žinutę apie šios egzekucijos priežastis. Teigta, kad kunigai yra ne tik sukilimo kurstytojai, bet neretai patys ima į rankas ginklą ir imasi vadovauti maištininkų „gaujoms“. Tad valdžia, turinti priedermę apsugoti savo pareigoms ištikimų pavaldinių ramybę, kitos išeities, nei imtis griežtų priemonių, neturinti¹⁵. To meto oficioziniame periodiniame leidinyje paskelbtos žinutės mintis daugiau negu akivaizdi – ši egzekucija – anaipol ne paskutinė.

Sukilėlių valdžia savo ruožtu sureagavo į S. Išorai įvykdytą egzekuciją atitinamo turinio aplinkraščiu. Lietuvos provincijų valdybos skyrius M. Muravjovo patvirtintą S. Išoros mirties nuosprendį vertino kaip okupacinės valdžios bejėgiškumą liudijančias konvulsijas. Teigta, kad tai rodo Maskvos valdymo laikų okupuotame krašte artėjimą į pabaigą. Sušaudytas kunigas S. Išora apibūdinamas kaip kankinys, kurio nekaltai pralietas kraujas šaukiasi keršto. Akcentuojama, kad kunigo-kankinio asmenyje Lietuvos žmonės sulaukė naujo švento globėjo¹⁶. Žodžiai dėl Żaludko vikaro įtraukimo į šventųjų tarpą iš dalies išsipildė, nes S. Išora ne vienam dešimtmečiui tapo kovos už laisvę simboliu. Vėliau vis labiau ėmus akcentuoti, jog sušaudytas jis buvo M. Muravjovo įsakymu, S. Išoros egzekucijos faktas vis dažniau buvo pasitelkiamas kaip Vilniaus generalinio gubernatoriaus žiaurumo įrodymas.

¹³ Dawid Fajnhauz, *1863 Litwa i Białoruś* (Warszawa: Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN), 1999.

¹⁴ „Stracenie ks. S. Iszory“, *Виленский Вестник / Kurier Wileński* 55 (1863); Remdamasis „Виленский Вестник“ „Kurier Wileński“ paskelbta informacija, tą pačią metų birželio viduryje žinią apie Vilniuje įvykdytą egzekuciją pranešė Krokuvoje leidžiamas „Czas“, „Korespondencja z dn. 4 czerwca 1863 roku, Wilno“ (*Czas* 132 (1863), 1–2).

¹⁵ „Komunikat na temat roli duchowieństwa rzymskokatolickiego w powstaniu oraz w skutek tej roli – stracenie ks. S. Iszory“, *Виленский Вестник / Kurier Wileński* 56 (1863).

¹⁶ „Odezwa Wydziału Zarządzającego Prowincjami Litwy wzywająca do pomszczenia rozstrzelanego ks. Iszory z dn. 22 maja / 3 czerwca 1863 r.“, *Dokumenty Komitetu Centralnego Narodowego i Rządu Narodowego 1862–1864 / Документы Центрального национального комитета и Национального правительства 1862–1864* (Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968), 524–525.

Žaludko vikarui pateikti kaltinimai, suėmimas ir egzekucija remiantis tiek istoriografija, tiek ir pirminiais šaltiniais, kurių pagrindą sudaro tardymo bylos dokumentai, pirmąkart išsamiau aptarti Aldonos Prašmantaitės prieš keletą metų paskelbtame straipsnyje¹⁷. Tačiau į kunigo biografijos detales nesigilinta, egzekucijos aplinkybės aptartos remiantis ligtoliniais darbais, kuriuose pateiktos ir istoriografijoje iki šiol vyraujančios interpretacijos, kaip aiškėja, nebuvo deramai kritiškai įvertintos (žr. toliau). Akivaizdu, kad šio Vilniaus vyskupijos kunigo gyvenimo istorija, ypač jo laikysena priešukiliminių manifestacijų laikotarpiu ir prasidėjusios kovos atžvilgiu nėra nuodugniau tirta. Į akis krenta apie S. Išora rašiusių / rašančių autorių pateikiami skirtingi jo biografijos duomenys. Visų pirma, nėra vieningos nuomonės dėl kunigo gimimo vietos ir studijų. Nuomonės dėl S. Išoros vaidmens priešukiliminėse manifestacijose taip pat išsiskiria.

Šio straipsnio tikslas – pasitelkus istoriografiją ir pirminius šaltinius (dalis jų pirmąkart įtraukiami į mokslo apyvartą) rekonstruoti atskirus S. Išoros biografijos epizodus. Formuluojami uždaviniai išanalizuoti tuos šio tragiškos baigties kunigo gyvenimo istorijos epizodus, dėl kurių istoriografijoje iki šiol nėra vieningos nuomonės. Tai visų pirma įvairuojantys teiginiai dėl gimimo vietos, įgyto išsilavinimo, tardymo procedūros eigos ir mirties nuosprendžio priėmimo aplinkybių. Laikomasi nuostatos, kad egzekucijos procedūros eigos tam neturint naujų duomenų nėra tikslinga dar kartą čia aptarti. Palaikų palaidojimo aplinkybės ir jų paieškos istorija šiame straipsnyje taip pat neanalizuojama. Keliami prielaida, kad istoriografinis S. Išoros biogramos vaizdinys nėra adekvatus šaltiniuose fiksuotai informacijai.

Šeima, gimtinė

Tardymo metu apklausiamas S. Išora nurodė gimęs Vilniuje¹⁸, tačiau temos literatūroje kaip kunigo gimtinė įvardijamos ir kitos vietovės. Antai Bostone išleistoje Lietuvių enciklopedijoje spausdintos biogramos autorius teigia

¹⁷ Aldona Prašmantaitė, „Księża diecezji wileńskiej straceni podczas powstania styczniowego: Stanisław Iszora“, in *Kintančios Lietuvos visuomenė: struktūros, veikėjai, idėjos: mokslinių str. rinkinys, skirtas prof. habil. dr. Tamaros Bairauskaitės 65-mėčio sukakčiai*, Sud. Olga Mastianica, Virgilijus Pugačiauskas, Vilma Žaltauskaitė (Vilnius: LII leidykla, 2015), l. 426–421.

¹⁸ S. Išoros parodymai, duoti Lydos politinių bylų tardymo komisijoje, Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau –LVIA), f. 494, ap. 1, b. 35, l. l. 17–18.

kunigą gimus Ukmergės apskrityje¹⁹. Tiesa, vienoje iš paskutiniųjų enciklopedinių biogramų lietuvių kalba rašoma, kad jis gimė Vilniuje, tačiau versija, kad jis gimė Ukmergės apskrityje, neatmetama²⁰. Tuo tarpu Vikipedijoje skelbiamos biogramos autorius (-iai) Vilniaus jau nesieja su kunigo gimtaine – be jokių išlygų nurodoma, kad jis gimęs Siesartyje, Stanislovo Išoros ir Marijos Šantyraitės šeimoje²¹. Istoriografinė temos analizė leidžia teigti, kad pastarosios versijos ištakos – Tadeusz Korzon, iškilus savo meto lenkų istoriko, 1863 m. sukilimo dalyvio, komentarai jo spaudai parengtuose Jokūbo Geištoro atsiminimuose. Viename iš jų aiškinama, kad S. Išora, Stanislovo ir jo žmonos Marijos iš bajorų Šantyrių sūnus, gimė 1838 m. Siesarčio dvarelyje prie Ukmergės ir buvo auklėjamas Pivoriūnuose²². T. Korzon nurodo, kad šiuos biografinius duomenis jam pateikęs kunigo brolis Aleksandras Išora²³. Taigi pagrindo abejoti duomenų patikimumu nėra, tad belieka stebėtis, kad versija, jog Vilnius yra galima kunigo S. Išoros gimimo vieta, pasiekė mūsų dienas. Tačiau nuodugnesnė pirminių šaltinių paieška ir juose rasti duomenys leidžia teigti, kad T. Korzon pateikta informacija tėra nepatikrintais faktais grįstas pasakojimas. Svarbus šaltinis, teikiantis pagrindą T. Korzon į mokslo apyvartą įtrauktai ir išpopuliarėjusiai versijai atmesti – iki šiol tyrinėtojų nepastebėtas įrašas Vilniaus Šv. Jono bažnyčios²⁴ metrikų knygoje. Čia nurodoma, kad Vilniaus Romos katalikų Šv. Jono bažnyčioje jos klebonas Jonas Menue 1838 metų gegužės 8 dieną vandeniui ir aliejumi Stanislovo Benjamino vardais pakrikštijo teisėtų sutuoktinių Stanislovo ir Marijonos iš bajorų Šantyrių, šios bažnyčios parapijiečių, tų pačių metų kovo 31 d. gimusių sūnų. Kūmais buvo Mykolas Dobkevičius, Vilniaus apskrities žemės ribų teismo matininkas (kamarninkas) ir Pranciška Potocka. Kūmams asistavo Antanas Šantyras su Pranciška iš bajorų Šantyrių²⁵. Taigi 1838 m. sūnaus susilaukusi Vilniaus apskrities žemės ribų teisėjo Stanislovo Išoros šeima gyveno Vilniuje. Nuoroda įrašė juos buvus Šv. Jono bažnyčios parapijiečiais leidžia teigti, jog konkrečios jų gyvenamosios vietos reikėtų ieškoti šiai parapijai priklausiusioje miesto dalyje. Kol kas klausimas, kur –

¹⁹ [autorius nenurodytas.], „Išora Stanislovas“, *Lietuvių enciklopedija*, T. 9 (South Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1956), 139.

²⁰ [Tumelis], „Išora Stanislovas“, 351; Jurgėla, *Lietuvos sukilimas 1862–1864 metais*, 359.

²¹ „Stanislovas Išora“, https://lt.wikipedia.org/wiki/Stanislovas_Išora. Žiūrėta 2018 m. sausio 15 d.

²² *Pamiętniki Jakóba Gieysztora z lat 1857–1865. Poprzedzone wspomnieniami osobistemi prof. Tadeusza Korzona oraz opatrzone przemową i przepisami*, T. 2 (Wilno: Biblioteka Pamiętników, 1913), 272–273.

²³ Ten pat.

²⁴ Apsispręsta naudoti XIX a. šaltiniuose vartotą šios Vilniaus bažnyčios titulą – Šv. Jono (dab. Šv. Jonų, t. y. Šv. Jono Krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto).

²⁵ Vilniaus Romos katalikų Šv. Jono bažnyčios metrikų knyga, 1838 m., LVIA, f. 604, ap. 55, b. 38, l. 15.

kokioje gatvėje, kokiame name – Stanislovo ir Marijos Išorų šeima gyveno, lieka neatsakytas. Aplinkybė, kad kūdikis krikšto metu gavo tėvo vardą, leidžia manyti, jog šeimoje jis buvo pirmagimis sūnus. Antras krikšto metu kūdikiui duotas vardas – Benjaminas – sietinas su jo gimimo diena: V a. tikėjimo kankinys diakonas Šv. Benjaminas liturgijoje yra minimas kovo 31 dieną. Šiuo metu turimais duomenimis, krikšto metrikų įrašė Stanislovo ir Marijos Išorų sūnus dviem vardais pavadintas pirmą ir paskutinį kartą. Oficialiuose dokumentuose ties kunigo S. Išoros pavarde antrasis vardas nebuvo rašomas. Jis pats taip pat pasirašinėjo pirmuoju vardu – Stanislovas.

Vilniaus apskrities žemės ribų teisėjo šeimoje iki sūnaus gimimo jau augo dvi dukros – 1834 m. gimusi ir Vilniaus Šv. Jono bažnyčioje pakrikštyta dukra Paulina Pranciška²⁶ ir pora metų vėliau – 1836 m. kovo 9 d. – Vižūnų dvare gimusi ir Paberžės bažnyčioje tų pačių metų gegužės 17 d. pakrikštyta Pranciška Barbora²⁷. Tad Stanislovas Benjaminas, tikėtina, augo dviejų sesių draugijoje. 1849 m. rugpjūčio mėnesį Stanislovui ir Marijai Išoroms gimė dar viena dukra – Marija Juzefa. Spėtina, kad kūdikis gimė silpnas, nes tą pačią dieną buvo pakrikštytas vandenių Vilniaus Šv. Jono bažnyčioje. Krikštas užbaigtas, t. y. mergaitė pakrikštyta šventais aliejais buvo po metų. Molėtų Šv. Apaštalo Petro ir Povilo bažnyčioje klebonas Albertas Domaševičius 1850 m. liepos mėnesį atliko visas reikalingas krikšto apeigas. Įrašė apie užbaigtą Marijos Juzefos krikšto sakramentą rašoma ją gimus teisėtų sutuoktinių Stanislovo ir Marijos Išorų šeimoje Dubingių parapijai priklausiusiame Pivoriūnų palivarke²⁸. Ši nuoroda į gimimo vietą užmena mįslę, kuriai išnarplioti reikėtų išsamesnių tyrimų. Pirminiaus šaltiniais grįstos užuominos istoriografijoje yra apie tai, kad Pivoriūnus Stanislovas ir Marija Išoros nusipirko 1840-aisiais metais²⁹ ir faktas apie 5-ojo dešimtmečio pabaigoje gimusios dukters krikštą Vilniaus Šv. Jono bažnyčioje perša prielaidą, kad šeima kurį laiką gyveno tarp Vilniaus ir Pivoriūnų dvaro, esančio už keturiasdešimt dviejų varstų (apie 45 km).

Klausimas, ar kunigas Stanislovas Benjaminas Išora turėjo brolių, lieka neatsakytas. Labai tikėtina, kad T. Korzon minimas Aleksandras buvo ne jo brolis, bet pusbrolis. Dabartiniame temos tyrimo etape atsakyti, kiek vaikų gimė Stanislovui ir Marijai Išoroms, neįmanoma. Neaišku ir kiek jų išgyveno – kol kas

²⁶ Vilniaus Romos katalikų Šv. Jono bažnyčios metrikų knyga, 1838 m., LVIA, f. 604, ap. 20, b. 27, l. 16 v.

²⁷ Paberžės Romos katalikų bažnyčios metrikų knyga, 1836 m., LVIA, f. 604, ap. 55, b. 26, l. 10 v.

²⁸ Giedraičių dekanato Romos katalikų bažnyčių gimimo, santuokos ir mirties metrikų knyga, 1849 m., LVIA, f. 604, ap. 22, b. 10, l. 182v – 183.

²⁹ Czesław Malicki, „Iszoro (Iszora) h. Isiora“, in *Rodziny szlacheckie na Litwie w XIX wieku. Powiaty lidzki, oszmiański i wileński* (Warszawa: Instytut Historii PAN), 530.

nepavyko rasti duomenų, kaip susiklostė vyresniųjų seserų Paulinos Pranciškos ir Pranciškos Barbaros gyvenimai. Žinoma, kad už Antano Kersnovskio (Kiersnowski) 1867 m. ištekėjusi jaunėlė Marija Juzefa susilaukė 10 vaikų. Antano ir Marijos Juzefos šeima gyveno Giedraičių apylinkėse. Vyriausioji Kersnovskių dukra, 1869 m. gimusi Marija, į istoriją įėjo kaip Lenkijos prezidento Stanisław Wojciechowski žmona³⁰. Peršasi prielaida, kad Vilniaus apskrities žemės ribų teismo teisėjo Stanislovo ir jo žmonos Marijos palikuonys iki mūsų dienų išliko per moterišką giminės liniją.

Išsilavinimas ir dvasinės tarnystės pareigos

S. Išoros biogramose ir viename ar kitame kontekste jo biografijos duomenis pateikusių tyrėjų paprastai nurodoma, kad jis mokėsi Vilniaus gimnazijoje ir baigė Vilniaus vyskupijos seminariją³¹. Tačiau naujausioje daugiatomėje katalikiškoje enciklopedijoje lenkų kalba spausdinamos biogramos autorius teigia jį baigus studijas Romos katalikų dvasinėje akademijoje Sankt Peterburge, o mokslų vyskupijos seminarijoje apskritai nemini³². Eligiusz Kozłowski, Lenkų biografiniame žodyne spausdintos biogramos autorius, dėl šio Vilniaus vyskupijos kunigo studijų tvirtos nuomonės neturėjo, tačiau buvo linkęs manyti, kad jis buvo baigęs mokslus Akademijoje³³. Pastebėtina, kad Rusijos imperijos valdžios 1833 m. įsteigta Romos katalikų dvasinė akademijai iki jos perkėlimo į Sankt Peterburgą 1842 m. veikusiai Vilniuje, teko katalikų dvasininkijos elito ugdymo centro vaidmuo. Su Akademijos įsteigimu pasaulietinė valdžia puoselėjo imperijai lojalios hierarchinės dvasininkijos ugdymo planus. Į Akademiją, kur mokslas trukdavo trejus metus (po 1839 – ketverius), būdavo primami geriausi seminarijų auklėtiniai. Į Sankt Peterburgą perkelta Akademija veikė pagal 1833 m. liepos 1 d. imperatoriaus patvirtintą statutą³⁴. Pagal Statuto

³⁰ Kamil Janicki, „Maria Wojciechowska“, *Pierwsze Damy II Rzeczypospolitej. Prawdziwe historie* (Kraków:Znak, 2012), 17–116.

³¹ [Tumelis], „Išora Stanislovas“, 351; *Pamiętniki Jakóba Gieysztorza z lat 1857–1865*, 272–273.

³² Bazydło, „Iszora Stanisław“, 546.

³³ „Po studiach prawdopodobnie w Petersburskiej Akademii Duchownej [...]“ (Kozłowski, „Iszora Stanisław“, 174).

³⁴ Vytautas Jogėla, „Vilniaus Romos katalikų dvasinė akademija 1833–1842 metais: organizacija ir veikla“, in *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. T. 14 (Vilnius: Eugrimas, 1997); Irena Wodzianowska, *Rzymско-katolicka Akademia Duchowna w Petersburgu 1842–1918* (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 2007); apie 19 a. Akademijos regulas, jų kaitą ir 1886 m. regulos publikaciją žr.: Vilma Žaltauskaitė, „Katalikų dvasininkų luomo tapatybės formavimo ženklai XIX a. regulose: Akademijos atvejis“, in *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. T. 37 (Vilnius, 2013), 65–129.

straipsniais nustatytus reikalavimus, studijoms į Akademiją galėjo būti siunčiami vyskupijos seminarijų absolventai³⁵. Pasitaikydavo, kad būdavo priimami vyresnių kursų seminaristai, tačiau tai buvo retos ir netoleruojamos išimtys. S. Išora į dvasininkų luomą įstojo 1856 m. ir buvo vienas iš jauniausių Vilniaus vyskupijos seminarijos pirmųjų metų klierikų³⁶. Mokytis seminarijoje pradėjo baigęs Vilniaus gimnaziją, kur mokėsi 1849–1855 m. Seminarijoje studijavo penkis metus. Kunigystės šventimus gavo 1861 metais³⁷ ir iš karto pradėjo tarnystę. Tad akivaizdu, kad S. Išora buvo ne Sankt Peterburgo Romos katalikų dvasinės akademijos, bet Vilniaus vyskupijos seminarijos alumnas.

Dėl tarnystės pradžios ir pirmųjų tarnystė metų pareigybės tyrėjai yra vieningos nuomonės, t. y. yra teigiama, kad tais pačiais metais S. Išora buvo paskirtas vikaru į Lydos dekanatui priklausiusią Žaludko parapiją³⁸. Šią istoriografinę versiją patvirtina pirminiuose šaltiniuose fiksuotus duomenis. Pirmaisiais metais jam buvo mokamas 30 sidabro rublių metinis atlyginimas³⁹.

Dabartinėje Baltarusijoje, Gardino apskrityje esanti Žaludko parapija, įsteigta XV a., yra viena iš seniausių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parapijų. Pirmosios bažnyčios statybą 1490 metais inicijavo Kazimieras Jogailaitis, o 1529 m. Žygimantas Senasis ją aprūpino fundacija⁴⁰. Žaludkas ilgą laiką buvo Sapiegų valdos, vėliau atitekusios grafams Tyzenhauzams. XIX a. 3-iame dešimtmetyje Tyzenhauzai skyrė lėšų mūro bažnyčios statybai. Švč. Mergelės Marijos Žengimo į Dangų titulo mūro bažnyčia Žaludke iškilo grafienės Hermanijos Uruskos iš grafų Tyzenhauzų rūpesčiu. Literatūroje galima rasti teiginių, jog tai buvusi lietuviška parapija. Pasak Broniaus Kviklio, Žaludko parapijos lietuviai sugudėjo XIX a., tačiau dar minimo amžiaus pabaigoje čia gyveno nemažai lietuvių⁴¹. Kaip ir S. Išora, savo kunigišką tarnystę Žaludke XIX a. 8-ajame dešimtmetyje pradėjo kunigas poetas Silvestras Gimžauskas, į XIX a. Lietuvos kultūros istoriją įėjęs kaip vienas iškiliausių savo meto lietuviybės puoselėtojų, lietuviškos spaudos ir knygų platintojas. Tautinius santykius Vilniaus vyskupijoje XIX a. tyrinėjusio Vytauto Merkio pastebėjimu iki paskyrimo į Valkininkus

³⁵ Устав Виленской Римско-католической духовной Академии, 1833 дн. 1 июля 1833 г., 4–5. (spaudinys, s.l.).

³⁶ *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi AD MDCCCLVII* (Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1856).

³⁷ 1861 m. Vilniaus vyskupijos Lydos dekanato kunigų tarnybos lapai, LVIA, f. 694, ap. 2, b. 1490, l. 3v–4.

³⁸ Ten pat.

³⁹ Ten pat.

⁴⁰ Bronius Kviklys, „Lietuvos bažnyčios“, in *Vilniaus arkivyskupija*. T. 5, 2 d. (Chicago: Amerikos lietuvių leidykla, 1986), 565; [autorius nenurodytas], „Žaludkas“, *Lietuvių enciklopedija*. T. 35 (So. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1956), 170.

⁴¹ Bronius Kviklys, *Lietuvos bažnyčios*, 566.

(čia klebonavo 1884–1893), Išora patyrimo buvo įgavęs kunigaudamas lietuviškose parapijose – Žaludke, Žiezmaruose, Vidiškėse, Kietaviškėse⁴². Žaludko parapija XIX a. 7-ojo dešimtmečio pradžioje, t. y. tais metais, kai čia vikaravo S. Išora, Lydos dekanate buvo viena iš didžiausių. 1862 metų duomenimis joje gyveno 5 961 katalikai, Žaludko Švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų bažnyčios parapijiečiai⁴³. Kiek iš jų kalbėjo lietuviškai, gudiškai ar lenkiškai, klausimas yra neatsakytas. Lygiai taip pat neįmanu atsakyti, kokia kalba su savo parapijiečiais bendravo čia 1863 metų sukilimo išvakarėse ir ginkluotai kovai prasidėjus tarnavę kunigai – klebonas Juzapas Kalasantas Jasinskis ir vikaras S. Išora.

Aktyvus ginkluoto pasipriešinimo dalyvis? Kaltinimai

Istoriografijoje iki šiol vyrauja požiūris, kad Žaludko vikaras buvo aktyvus sukilimo dalyvis. Kaip tas aktyvumas reikėsi, nėra iki galo aišku. E. Kozłowski cituotoje XX a. 7-ojo dešimtmečio pradžioje išspausdintoje išsamioje, nurodomis į archyvinius šaltinius grįstoje biogramoje nurodo, jog tikėtina, kad S. Išora prisidėjo prie religinių-patriotinių manifestacijų, vykusių ginkluoto sukilimo išvakarėse. Tačiau tyrėjas nebuvo tuo tikras ir teigė, kad, jo manymu, kunigas į konspiracinę veiklą veikiausiai nebuvo įtrauktas⁴⁴. Vėlesnių biogramų autoriai, kaip įprasta, abejonių dėl S. Išoros aktyvaus dalyvavimo priešsukiliminėse manifestacijose neturi – teigiama kunigą jas organizavus⁴⁵. Pastarųjų metų Lietuvos katalikų dvasininkijos nuostatų 1863 metų sukilimo išvakarėse tyrimai pastarosios tezės apie aktyvų S. Išoros dalyvavimą manifestacijose ar juolab jų organizavimą nepatvirtino⁴⁶. Remiantis archyviniais imperinės proveniencijos dokumentais, liečiančiais Žaludko vikaro areštą ir tardymo procesą, pagrindo teigti jį dalyvavus manifestaciniame judėjime taip pat nėra.

Pagrindinis ir iš esmės vienintelis kaltinimas, dėl kurio kunigas buvo suimtas, kalintas, buvo surengta teismo procedūra ir įvykdyta mirties bausmė – sukilimo manifesto paviešinimas iš bažnyčios sakyklos pamaldų

⁴² Vytautas Merkys, *Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918* (Vilnius: Versus Aureus, 2006), 313.

⁴³ *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi in AD MDCCLXIII* (Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1862), 98.

⁴⁴ Kozłowski, „Iszora Stanisław“, 174–175.

⁴⁵ [Tumelis], „Išora Stanislovas“, 351. Bazydlo, „Iszora Stanisław“, 546 ir kt.

⁴⁶ Ieva Šenavičienė, *Lietuvos katalikų dvasininkija 1863 metų sukilimo išvakarėse* (Vilnius: Leidykla „Eugrimas“, 2010), 350 p.

metu⁴⁷. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad prasidėjus ginkluotai kovai sukilimo vadovybė Lietuvoje panaudojo vyskupijų parapijų tinklą kaip vieną iš pagrindinių sukilimo agitacijos komunikacinių kanalų. Dvasininkai sukilėlių būrių vadų buvo įpareigojami kviešti žmones jungtis prie sukilėlių ir teikti jiems visokeriopą pagalbą. Taigi programinių sukilimo dokumentų, dažniausiai sukilimo manifesto, skelbimas iš bažnyčių sakyklų vyko sukilėlių iniciatyva. Išimčių būta, bet tiek tarp Vilniaus, tiek tarp Žemaičių vyskupijos dvasininkų jų pasitaikydavo retai⁴⁸. Parapijų dvasininkai kitos išeities, nei paklusti sukilėlių reikalavimams dėl sukilimo manifesto paviešinimo, neturėjo (atsisakymas paklusti buvo itin retas reiškinys). Imperijos valdžia sukilimo manifesto viešą perskaitymą vertino kaip akivaizdų dvasininko – Rusijos imperatoriaus pavaldinio – ištikimybės priesaikos monarchui sulaužymo įrodymą. Iš sakyklos perskaityto manifesto pakako, kad imperijos valdžia priskirtų dvasininką prie aktyvių sukilimo dalyvių. Vykstant sukilimui, ypač 1863 metų pirmoje pusėje, Manifesto paviešinimas bažnyčioje tapo vienu iš populiariausių buvusios Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės katalikų parapijose tarnavusių dvasininkų nusikalstamos veikos prieš Rusijos imperiją įrodymu.

Parapijose tarnavusi dvasininkija imperinės valdžios akiratyje atsidūrė pirmosiomis ginkluoto sukilimo dienomis. Yra akivaizdžios sąsajos tarp sukilėlių veiklos intensyvumo atskirose vietovėse ir imperijos valdžios represijų prieš parapijų dvasininkus. Pasienio su Lenkijos Karalyste ir aktyvesnių sukilimo regionų (Panevėžio, Trakų apylinkės) parapijose kaltintų ir baustų dvasininkų skaičius buvo vienas iš aukščiausių. Žinoma, negalima atmesti, kad S. Išora galėjo neužkliūti imperijos valdininkams, tačiau tokia galimybė šiuo konkrečiu atveju yra labai menka. Žaludko vikarą suėmus, kaltinimai jam dėl dalyvavimo manifestacijose nebuvo pateikti (žr. toliau tekste).

⁴⁷ Išsamiau apie katalikų dvasininkijos įtraukimą / išitraukimą į sukilimo manifesto viešinimą – Aldona Prašmantaitė, „Lietuvos katalikų dvasininkija ir 1863 m. sukilimo Manifestas“, in *Dvasininkija ir 1863 m. sukilimas buvusios Abiejų Tautų Respublikos žemėse, str.rinkinys*, Sud. A. Prašmantaitė (Vilnius: LII leidykla, 2009), 103–130; apie tai, koks sukilimo manifesto tekstas buvo paviešintas Žaludko parapijoje – Aldona Prašmantaitė, „Księża diecezji wileńskiej straceni podczas powstania styczniowego: Stanisław Iszchora“, 430.

⁴⁸ Tokią išvadą piimti leido prieš keletą metų šio straipsnio autorės atlikta ir tam skirta Katalikų Bažnyčios Lietuvoje monografija, apibendrinta laikysenos 1863 metų sukilime analizė, – Aldona Prašmantaitė, *1863 metų sukilimas ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje* (Vilnius: LII leidykla, 2014).

Suėmimas, tardymas, kalinimas

Tardymo bylos duomenimis, S. Išora vasario 6 d., t. y. praėjus dešimčiai dienų nuo bažnyčioje perskaityto sukilimo manifesto, atvyko į Lydą, prisistatė Lydoje dislokuoto kariuomenės būrio viršininkui ir davė parodymus apie sausio 27 d. įvykį Žaludko bažnyčioje. Tarp tardymo dokumentų yra išlikęs vasario 6 d. rašytas raštas – pasiaiškinimas. Pasak vikaro, sausio 27 d. – tai buvo sekmadienis – šventoriuje jį sustabdė trys nepažįstami jaunuoliai, įteikė raštą ir pareikalavo jį perskaityti iš sakyklos. Kunigas tvirtina nenorėjęs to daryti, tačiau nepažįstamieji nesileidę į kalbas – jeigu atsisakys raštą paskelbti, grąšino užmušiantys kaip šunį. Tad, neturėdamas kitos išeities, juolab, kad pastebėjo nepažįstamuosius atėjus į bažnyčią, jam įduotą raštą perskaitė. Paaiškėjo, kad tai ir buvo vadinamasis sukilimo manifestas – sukilėlių vadovybės parengtas raštas, raginantis imtis ginklo prieš maskolių valdžią. Pasak S. Išoros, jis skaitė pusbalisiu, tad vargu ar parapijiečiai ką nors suprato. Klebonas tuo metu zakristijoje ruošėsi mišioms, tad negalėjo matyti ir girdėti to, kas vyksta bažnyčioje⁴⁹. Pastaroji frazė apie kleboną vikaro rašte nėra atsitiktinė. Pastebėtina, kad Žaludko klebonas, šeštą savo gyvenimo dešimtį bebaigiantis kunigas, Pijorų seminarijos ir Romos katalikų dvasinės akademijos auklėtinis, teologijos magistras J. K. Jasinskis, tuomet jau suimtas ir uždarytas į daboklę⁵⁰. Tad labai galimas dalykas, kad klebono suėmimas S. Išorai tapo akstinu pasiduoti imperijos vietos valdžios pareigūnams. Neatmestina, kad vikaras turėjo vilčių, jog jam paaiškinus manifesto paviešinimo bažnyčioje aplinkybes, klebonas bus paleistas. Klebonui iš tikrųjų buvo leista grįžti į savo parapiją. Ar tai lėmė vikaro pasidavimas į valdžios rankas ir pasiaiškinimas, ar buvo ir kitų aplinkybių⁵¹, yra klausimai, kurie kol kas lieka neatsakyti. Tolimesnė įvykių raida leidžia teigti, kad prisistatydamas vietos valdžios pareigūnams vikaras pats pasirašė sau nuosprendį. Tą pačią, vasario 6 d., jis buvo suimtas ir Lydos politinių bylų tardymo komisija⁵² pradėjo tyrimą. Istoriografijoje nėra vieningos nuomonės,

⁴⁹ S. Išoros 1863 m. vasario 6 d. duoti paaiškinimai Lydos apskrities kariniam viršininkui, LVIA, f. 494, ap. 1, b. 35, l. 16–16v.

⁵⁰ Lydos dekanas 1863 m. vasario 7 d. raporte Vilniaus vyskupui rašė, kad Žaludko klebonas I. K. Jasinskis buvo suimtas ir uždarytas į areštinę vasario 4 d., o vasario 6 d. pats prisistatė ir ten pat pakliuvo bažnyčios vikaras S. Išora (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 2208, l. 6).

⁵¹ Dekanas, pranešdamas vysk. A. S. Krasinskiui apie suimtus Žaludko bažnyčios kunigus, prašė vyskupą dėti pastangas juos išlaisvinti, nes didelės parapijos parapijiečiai palikti be dvasinės tarnystės. Dabartinėje tyrimo stadijoje turimi šaltiniai neteikia duomenų, jog vyskupas tąkart ėmėsi kokių nors būdų. Tačiau visiškai atmesti vyskupo įsikišimo taip pat nėra pagrindo.

⁵² Politinių bylų tardymo komisijos pradėtos steigti 1863 m. pradžioje. Jų kompetencijoje buvo dalyvavimu sukilime ar sukilimo rėmimu kaltinamųjų – tiek pasauliečių, tiek dvasininkų – bylų nagrinėjimas.

kur S. Išora buvo tarp sausio 27 d. ir vasario 6 d. Pasak vienos versijos, norėdamas išvengti bausmės jis išvyko į Didžiąją Lenkiją⁵³, pasak kitos – perskaitęs manifestą iš karto po pamaldų pasitraukė pas sukilėlius⁵⁴ ir tapo kapelionu Liudviko Narbuto būryje⁵⁵. Nei vienos iš šių versijų remiantis šaltinių duomenimis pagrįsti neįmanu. Władysław Karbowski, tarpukariu išleisto veikalo apie L. Narbuto vadovaujamą sukilėlių būrį autorius, rašo, jog sukilimui prasidėjus už viešą manifesto perskaitymą bažnyčioje buvo suimtas kunigas S. Išora⁵⁶, tačiau apie vikaro pasitraukimą į sukilėlių gretas neužsimena. W. Karbowski sudarytame vardiniame L. Narbuto vadovauto sukilėlių būrio sąraše Žaludko vikaro pavardės nėra⁵⁷. Iki šiol nepavyko rasti ir duomenų, patvirtinančių teiginį apie jo kelionę į Didžiąją Lenkiją. Dabartinėje temos tyrimo studijoje turimi šaltiniai leidžia teigti, kad labiausiai tikėtina, jog sausio 27 d., perskaitęs manifestą, vikaras slapstėsi nuo imperijos valdžios pareigūnų dvasinės tarnystės priedanga važinėdamas po parapiją. Tokią versiją pateikė į Vilniaus tardymo komisiją iškviestas buvęs Lydos apskrities karinis viršininkas papulkininkis Kazanlis (?), jis tvirtino, kad porą kartų siuntė žandarus, turėjusius suimti S. Išorą, tačiau pastarasis būdavo išvykęs pas parapijiečius. Pasak buvusio Lydos apskrities karinio viršininko, Žaludko vikaras jam prisistatęs tiktai vasario 6 d., po parapijos klebono suėmimo⁵⁸.

Pastebėtina, kad S. Išoros byla Lydoje praktiškai nuo pat pirmos dienos nagrinėta lygiagrečiai su tos pačios parapijos vargonininko, ketvirtą savo amžiaus dešimtį bebaigiančio, Adomo Kolesinskio byla. Ar vargoninkas buvo suimtas anksčiau, ar į areštinę buvo uždarytas tą pačią dieną kaip ir vikaras, nepavyko nustatyti. Kaip matyti iš vėlesnių šios istorijos epizodų, S. Išoros ir A. Kolesinkio atvejai nagrinėti vienoje byloje, įskaitant ir nuosprendį priėmusio Karo lauko teismo posėdį. Neatmestina, kad tam įtakos galėjo turėti

⁵³ *Pamiętniki Jakóba Gieysztoro z lat 1857–1865. Poprzedzone wspomnieniami osobistemi prof. Tadeusza Korzona oraz opatrzone przedmową i przypisami.* T. 2, s. 32. Bazydło, „Iszora Stanisław“, 546; Kozłowski, „Iszora Stanisław“, 174–175.

⁵⁴ [autorius nenurodytas] „Išora Stanislovas“, *Lietuvių enciklopedija*. T. 9 (South Boston, 1956), 139; [Tumelis], „Išora Stanislovas“, 351.

⁵⁵ Czencz, „Pierwsza ofiara Murawiewa“, 369; versija apie S. Išoros buvimą L. Narbuto būryje kaip neginčytinas jo biografijos faktas pateikiama ir Lietuvos nacionalinio muziejaus išleistame albume, kuriame publikuojama viena iš muziejaus fonduose saugomų, kaip teigiama, S. Išoros nuotraukų (žr.: *1863–1864 metų sukilimas Lietuvoje*, sudarytojos Aldona Bieliauskienė, Birutė Kulnytė, Rūta Subatnickienė (Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2013), 147).

⁵⁶ Władysław Karbowski, *Ludwik Narbut: zyciorys wodza w powstaniu styczniowym na Litwie* (Grodno: Wydawnictwo 76 Lidzkiego p.p. im. Ludwika Narbuta, 1935), 54.

⁵⁷ Ten pat, 162–174.

⁵⁸ Lydos apskrities karinio viršininko paaiškinimas dėl S. Išoros suėmimo [be datos], LVIA, f. 494, ap. 1, b. 35, l. 51–51v.

A. Kolesinkio parodymų turinys – vargonininkas jau Lydoje pateikė savo versiją dėl vikaro ir savo kaip vikarui pavaldaus asmens vaidmenis įvykiuose, dėl kurių abu buvo suimti ir tardyti.

S. Išoros veiksmai remantis A. Kolesinkio parodymais

Kitaip nei S. Išora, A. Kolesinskis tvirtino, kad sukilimo manifestą vikaras iš kažkur gavęs jau sausio 26 d., šeštadienį. Sekmadienį ryte atėjęs į bažnyčią, A. Kolesinskio žodžiais, vikaras davė skaityti manifestą valstiečiui Viktorui Lichverui, kuris jį perskaitė ir grąžino vikarui. Pasak A. Kolesinskio, tą patį sekmadienį antrąkart atėjęs į bažnyčią sumos metu vikaras perskaitė manifestą iš sakyklos. Pasibaigus liturginėms apeigoms, kunigas manifestą davė jam, A. Kolesinskiui. Tvirtino, kad gautąjį manifestą perskaitęs tiktai savo žmonai. Pirmadienį, pasak vargoninko, kunigas liepęs jam paskelbti valstiečiams, kad į lažą neitų, bet ruošų kirvius ir dalgius kovai prieš rusus. Pasakojo, kad pas jį, A. Kolesinskį, apsilankę ekonomai Adomas Pavlovičius, Tomas Jodko ir Jurgis Romanovskis pranešė, jog Možeikovo valdų savininkas Lesnevskis jiems atsiuntęs sukilimo manifestą. Tuomet jis, A. Kolesinskis, drauge su A. Pavlovičiumi, T. Jodko ir Romanovskiu nuėję į miestelio aikštę ir susirinkusiems aiškine, kad lažo eiti nebereikia ir pranešę, kad sukilimo manifestas buvęs perskaitytas bažnyčioje per pamaldas.

Negana to, A. Kolesinskis tvirtino iš S. Išoros gavęs skaityti kažkokį laikraštį pavadinimu „Chorağiew Swobody“⁵⁹. Vikaras jam davęs ir spausdintus lapelius „Jaško z pod Wilna“⁶⁰, kuriuos liepęs išmėtyti turguje, arba duoti kam nors paskaityti, bet jis, A. Kolesinskis, davęs skaityti tiktai vienam špitolėje gyvenančiam seniui. Vėliau tuos lapelius susigražinęs ir sudeginęs. A. Kolesinskis papasakojo ir apie tai, kad kunigo buvo siūstas pas miestelio žydą nupirkti kulų, tačiau paaiškėjęs, kad jos yra brangios, jų nepirkęs⁶¹. Pagal A. Kolesinskio parodymus, bažnyčioje pavišintas sukilimo manifestas yra tik ankstesnės vikaro laikysenos prasidėjusio sukilimo atžvilgiu pasekmė. Jau vien

⁵⁹ Vilniuje 1863 m. leistas sukilėlių laikraštis. Pirmasis numeris pasirodė 1863 m. sausio 1 d.

⁶⁰ Turimas omenyje į ginkluotą kovą kviečiantis atsisaukimas „Pismo ad Jaška Haspadara z pod Wilna da muzykou ziemli Polskoj“ priskiriamas Kostantino Kalinausko redakcijai. Plačiau žr.: Dawid Fajhhauz, „Prasa konspiracyjna powstania styczniowego na Litwie i Białorusi (1861–1864)“, *Rocznik Białostocki* 4 (1963), 43–102.

⁶¹ A. Kolesinskio parodymai, duoti Lydos politinių bylų tardymo komisijoje, LVIA, f. 494, ap. 1, b. 35, l. 19–22v.

tos aplinkybės, kad kunigui prireikė kulų, yra pakankamos atlikti prielaidai jį turėjus ketinimų aktyviai dalyvauti prasidėjusioje ginkluotoje kovoje, pagrįsti. Pastebėtina, kad A. Kolesinskio papasakotas epizodas apie kulų pirkimą Lydos žandarams tapo pretekstu atlikti kratą vikaro kambaryje. Krata buvo atlikta dalyvaujant klebonui, vasario 26 d. Nei kulų, nei parako ar alavo, o juolab šautuvo rasta nebuvo⁶². Apklausias S. Išora aiškino, kad laisvu laiku mėgstantis pamedžioti. Šautuvą jam paskolindavęs 2-ojo stano pristavas Zaštautas.⁶³ Pastarasis to neneigė, tačiau kaip dažnai vikaras šautuvą skolindavęs tvirtino neprisimenantis. Kuris iš jų – vikaras ar vargonininkas – sakė tiesą? Akivaizdu, kad apie vikaro pomėgį medžioti vargonininkas nežinoti negalėjo. Vargonininko parodymuose į akis krentantis siekis dėl manifesto paviešinimo versti kaltę vikarui visų pirma rodo mėginimą pačiam būti išteisintam.

Akistatos metu abu kaltinamieji liko prie savo parodymų. Tiesa, S. Išora neneigė kalbėjęs vargonininkui apie vykstančius neramumus, tačiau patikino, kad maištauti ar, juolabiau, kitų agituoti neįkalbinėjęs.

S. Išoros veiksmai remiantis liuditojų parodymais

1863 m. vasario 23 d. Lydos apskrities karinis viršininkas į pradėtą S. Išoros ir A. Kolesinkio bylos nagrinėjimą įtraukė Lydos žemės teismo vyriausiąjį tarėją Jelaševičių (?) ir pavedė jam pasitelkus patyrusį deputatą, Kuršo leibulonų pulko poručiką Sokolovą atlikti tyrimą vietoje⁶⁴. Buvo apklausta beveik virš dviejų dešimčių valstiečių. Apklausiami jie visi patvirtino nurodytą dieną dalyvavę pamaldose, tačiau tikino, kad nei kunigas, nei vargonininkas neskaitė nei jiems, nei kitiems jokie manifesto ir nedalijo jokių lapelių ar knygelėlių. Apie tai, kad vikaras liejo kulkas ir turi tam reikalui specialų įrenginį nežino ir niekada negirdėjo. Jiems taip pat nežinoma, kad A. Kolesinskis būtų miestelio aikštėje susirinkusiems kalbėjęs apie laisvę, lenkų vyriausybę ir pasirengimą sukilimui. Už liudijusius savo parapijiečius jų prašomas pasirašė parapijos klebonas J. K. Jasinskis⁶⁵. Tuo tarpu trisdešimtmetis miestelio žydas Girša

⁶² S. Išoros kambario kratos aktas, LVIA, f. 494, ap. 1, b. 35, l. 37

⁶³ S. Išoros parodymai, duoti Lydos politinių bylų tardymo komisijoje, LVIA, f. 494, ap. 1, b. 35, l. 17–18.

⁶⁴ Lydos apskrities karinio viršininko 1863 m. vasario 23 d. raštas Lydos žemės teismo vyriausiajam tarėjui Jelaševičiui (?), LVIA, f. 494, ap. 1, b. 35, l. 24.

⁶⁵ Lydos politinių bylų tardymo komisijos Žaludko valstiečių apklausos protokolas [be datos.], LVIA, f. 494, ap. 1, b. 35, l. 30–31v.

Šefmeisteris – atvirksčiai – tvirtino, kad vikaras bažnyčioje manifestą tikrai perskaitė⁶⁶. Neatmestina, kad prieštaringi liudininkų parodymai turėjo įtakos Lydos tardymo komisijos sprendimui – abu įtariamieji pripažinti kaltais dėl sukilimo manifesto paviešinimo ir valstiečių kurstymo prieš imperijos valdžią. Visą tyrimo medžiagą nuspręsta perduoti Vilniaus politinių bylų tardymo komisijai, o kaltinamuosius išsiųsti Vilniaus miesto komendantui⁶⁷. Šaltiniuose nėra duomenų, leidžiančių be išlygų teigti, kad A. Kolesinskio parodymai pakenkė S. Išorai. Tačiau akivaizdu, kad vargonininko lūkesčiai būti išteisintam, grįžti pas žmoną ir tris mažamečius vaikus, nebuvo vainikuoti sėkme.

Vilniaus epizodas S. Išoros byloje

1863 m. vasario pabaigoje – kovo pradžioje bylą perdavus Vilniaus politinių bylų tardymo komisijai⁶⁸, abu kaltinamieji su konvojaus palyda iš Lydos atvežti į Vilnių. Dabartiniame temos tyrimo etape turimi šaltinių duomenys leidžia teigti, kad „Dominikonuose“⁶⁹ – buvusio Dominikonų vienuolyno pastatuose įrengtame kalėjime – jie kalėjo nuo pat pirmosios atvežimo į Vilnių dienos⁷⁰. Tad anksčiau keltą prielaidą, kad S. Išorą iš pradžių galėjo būti įkalintas Vilniaus Citadelėje⁷¹, tenka atmesti kaip nepagrįstą⁷². Pasak už revoliucinę veiklą ir 1863 metų sukilimo palaikymą 1864 metais „Dominikonuose“ kalinto revoliucinės organizacijos „Земля и Воля“ nario Liongino Pantelejevo, pakliuvusiems į šį kalėjimą įprastai geruoju nesibaigdavo. L. Pantelejevas rašo, kad dauguma mirties bausme nuteistųjų kalinti „Dominikonuose“. Įprastai jie būdavo

⁶⁶ Giršos Šefmeisterio 1863 vasario 7 d. parodymai, LVIA, f. 494, ap. 1, b. 35, l. 23–23v.

⁶⁷ 1863 m. vasario 30 d. (sic!) Lydos politinių bylų tardymo komisijos nutarimas, LVIA, f. 494, ap. 1, b. 35, l. 39–41.

⁶⁸ Imperatoriaus įsaku įsteigta 1863 vasario 2 d. dalyvavimu 1863 m. sukilime apkaltintų asmenų bylų nagrinėjimui. Ją sudarė 3 generolai, 4 patyrę štabo karininkai, 2 valdininkai (činovnikai), 1 cenzorius ir auditoriai: Komisijos pirmininko raštas apie Vilniaus politinių bylų tardymo komisiją [be datos], žr.: LVIA, f. 438, ap. 1, b. 738, l. 97.

⁶⁹ XIX a. 5-ojo dešimtmečio viduryje Rusijos imperijos valdžiai uždarius nuo XV a. pradžios Vilniuje prie Šv. Dvasios bažnyčios veikusį Dominikonų vienuolyną dalyje jo pastatų buvo įrengtas kalėjimas politiniams kaliniams, amžininkų vadintas „Dominikonais“.

⁷⁰ Politinių kalinių, apgyvendintų buvusiam Dominikonų vienuolyno pastate, 1863 m. kovo mėnesį, sąrašas LVIA, f. 438, ap. 1, b. 1425, l. 1–4 v.

⁷¹ Aldona Prašmantaitė, *Księża diecezji wileńskieji straceni podczas powstania styczniowego: Stanisław Iszora*, l. 421–426.

⁷² Politinių kalinių, apgyvendintų buvusiam Dominikonų vienuolyno pastate, 1863 m. kovo mėnesį, sąrašas, LVIA, f. 438, ap. 1, b. 1425, l. 1–4v.

apgyvendinami mirtininkams skirtuose numeriuose⁷³. Pasak L. Pantelejevo, „Dominikonuose“ būta ir kamerų vienam asmeniui.

Kaip nurodo dienos šviesą po poros dešimtmečių po sukilimo numalšinimo išvydę amžininko atsiminimai, S. Išora kalėjo vienoje kameroje su sukilimo manifesto perskaitymu bažnyčioje pamaldų metu kaltintu Lydos apskrities Vosyliškių parapijos klebonu Anupru Sirvydu⁷⁴. Tačiau turint omenyje, kad kiti šiame amžininko tekste minimi faktai neretai nesutampa su šaltiniuose fiksuotais duomenimis (pvz. rašoma, kad Žaludko vikaras perskaitęs manifestą iš karto pasitraukė pas Narbuto vadovaujamus sukilėlius, o išgirdęs apie suimtą kleboną vyko tiesiai į Vilnių ir pats prisistatė valdžios pareigūnams), klausimas, su kuo S. Išora dalijosi / nesidalijo kalėjimo kamera, tebelieka neatsakytas. Nereikėtų, matyt, kol kas atmesti ir versijos, kad jis galėjo būti perkėlinėjamas iš vienos kameros į kitą.

1863 kovo viduryje Komisija pranešė Vilniaus generaliniam gubernatoriui išnagrinėjusi Žaludko parapijos vikaro ir šios parapijos vargonininko bylą. Komisijos nuomone klausimą dėl jų likimo turintis spręsti Karo lauko teismas⁷⁵. Sprendimas dėl bylos perdavimo Karo lauko teismui buvo generalinio gubernatoriaus kompetencijoje. Tačiau tuometis Vilniaus generalinis gubernatorius V. Nazimovas neskubėjo to daryti. Įsakymą šią bylą perduoti Karo lauko teismui pasirašė po pusantro mėnesio, 1863 m. gegužės 3 d., kuomet jau buvo aišku, kad jo dienos Vilniaus generalinio gubernatoriaus poste yra suskaičiuotos. Vilnių, tikėtina, jau buvo pasiekusios žinios apie prieš porą dienų imperatoriaus pasirašytą įsaką, kuriuo Vilniaus kariniu gubernatoriumi, Gardino, Kauno, Minsko generaliniu gubernatoriumi ir Vilniaus karo apygardos vadu buvo paskirtas Michailas Muravjovas⁷⁶. Neatmestina, kad įsakymas dėl Tardymo komisijos išnagrinėtų dalyvavimu sukilime ar jo rėmimu apkaltintų asmenų bylą, tarp jų ir S. Išoros, perdavimo Karo lauko teismui buvo V. Nazimovo, kaltinto neveiklumu slopinant prasidėjusį sukilimą, desperatiškas mėginimas reabilituoti valdžios akyse.

V. Nazimovo įsakymu prie 2-osios Gvardijos pėstininkų divizijos štabo veikiančiam Karo lauko teismui buvo perduotos 6 tardymo bylos: kunigų

⁷³ Пантлеев Л[онгин] Ф[едорович], Воспоминания (Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1958), 359.

⁷⁴ Czencz, „Pierwsza ofiara Murawiewa“, 369.

⁷⁵ Vilniaus politinių bylų tardymo komisijos 1863 m. kovo 15 d. raportas Vilniaus generalgubernatoriui, LVIA, f. 438, ap. 1, b. 85, l. 2–4.

⁷⁶ Rusijos imperatoriaus Aleksandro II 1863 m. Carskoje Selo rezidencijoje 1863 m. gegužės 1 d. įsakas dėl M. Muravjovo paskyrimo, LVIA, f. 378 BS, 1863 m., b. 1831, l. 1; M. Muravjovas šio įsako pasirašymo priešistorę aprašė savo atsiminimuose, žr.: [Murawiew], *Pamiętniki hr. Michała Murawiewa...*, 32.

S. Išoros, Adomo Falkovskio ir R. Zemackio, raštininko Gajevskio, sargo Jacevičiaus ir vargonininko A. Kolesinskio. Visi jie kaltinti sukilimo manifesto paviešinimu ir valstiečių kurstymu prieš valdžią⁷⁷. Nurodyta kiekvienam iš jų atskirai per 24 valandas surengti karo lauko teismą ir per tiek pat laiko teismo posėdį baigti.

Karo lauko teismas, pirmininkaujamas Pavlovo pulko pulkininko Vlasovo, Žaludko parapijos vikaro ir jos vargonininko bylą nagrinėti susirinko gegužės 6 d. Teismą be pirmininkaujančio sudarė šeši asesoriai, prokuroras ir auditorius. Posėdžio pradžioje buvo perskaitytas 2-osios Gvardijos pėstininkų divizijos vado generolo adjutanto barono Bistromo gegužės 5 d. raštas, kuriame remiantis generalinio gubernatoriaus gegužės 3 d. įsakymu nurodoma bylą išnagrinėti per 24 valandas. Įvedus kaltinamuosius generalinio gubernatoriaus įsakymas buvo dar kartą perskaitytas ir galiausiai pereita prie kaltinamojo akto. S. Išorai pareikšti kaltinimai sukilimo manifesto perskaitymu bažnyčioje su tikslu organizuoti valstiečius sukilti. A. Kolesinskis kaltintas tuo, kad žinojo apie S. Išoros nusikalstamą veiką imperijos valdžios atžvilgiu, tačiau ne tik nepranešė apie tai vietos valdžios pareigūnams, bet ir pats kurstė valstiečius sukilti⁷⁸.

Prokuroro, 2-osios Gvardijos pėstininkų divizijos auditoriaus, kolegijos asesoriaus Materivo (?), surašytas aktas buvo perskaitytas dalyvaujant visiems šio Karo lauko teismo nariams, patiems kaltinamiesiems ir jų gynėjui. Po to teismo pirmininkas kreipėsi į kaltinamuosius, kviesdamas juos nuoširdžiai pripažinti savo kaltę ir įvardyti bendrininkus. S. Išora neneigė perskaitytos bažnyčioje sukilimo manifestą, tačiau pabrėžė, kad Lydos apskrities kariniam viršininkui prisistatęs pats, kai tik sužinojęs apie parapijos klebono suėmimą. A. Kolesinskis tuo tarpu dar kartą patvirtino tardymo eigoje savo ne kartą išsakytą versiją, kad vikaras sukilimo manifestą gavo ne sekmadienį, bet šeštadienį⁷⁹. Teismas posėdį baigė gegužės 6 d. vakare paskelbdamas nuosprendį. Remiantis Karo lauko teismo nuostatų straipsniais, abu kaltinamieji pripažinti kaltais ir jiems skirta mirties bausmė sušaudant⁸⁰. Tiesa, ta aplinkybė, kad teismas atkreipė dėmesį, jog A. Kolesinskis buvęs pavaldus parapijos vikarui, tad privalėjęs jo nurodymams paklusti⁸¹, leidžia teigti, kad teismas manė, jog S. Išoros kaltė buvusi didesnė. Kunigo aiškinimas, kad manifesto tekstą jis paviešinęs sukilėlių

⁷⁷ Vilniaus generalgubernatoriaus štabo 1863 m. gegužės 3 d. raštas 2-osios gvardijos pėstininkų būrio vadui, LVIA, f. 494, ap. 1, b. 35, l. 13–13v.

⁷⁸ Karo lauko teismo 1863 m. gegužės 6 d. kaltinamasis aktas, LVIA, f. 494, ap. 1, b. 35, l. 43–50v.

⁷⁹ Ten pat, l. 50.

⁸⁰ Karo lauko teismo 1863 m. gegužės 6 d. teismo nuosprendis, LVIA, f. 494, ap. 1, b. 35, l. 56–56v.

⁸¹ Ten pat.

verčiamas, pagal Karo įstatymų sąvado straipsnius⁸², kuriuo vadovavosi teismas, nebuvo lengvinanti aplinkybė. Tad prieš tai cituotų atsiminimų apie kunigą autoriaus išsakyti teiginiai, kad Žaludko vikaras savo lemtį sužinojo tiktai bausmės vykdymo dienos ankstų rytą, perkelti į istoriografiją ir iki šiol vyraujantys (šių eilučių autorės tekstai, deja, ne išimtis), vertinti kaip klaidinantys.

Galutinio sprendimo dėl Karo lauko teismo nuosprendžio priėmimas buvo generalinio gubernatoriaus kompetencija. Dabartiniame temos tyrimo etape nėra pagrindo teigti, kad mirties bausmei pasmerktas Žaludko vikaras ir tos pačios bažnyčios vargonininkas turėjo vilčių, jog generalinis gubernatorius suteiks jiems malonę. Bausmės įvykdymo abu laukė „Dominikonuose“. Karo lauko teismo gegužės 6 d. nuosprendį generalinio gubernatoriaus kanceliarija, tikėtina, gavo tą pačią dieną. Šio nuosprendžio pagrindu generaliniam gubernatoriui buvo parengtas išsamus raportas, datuotas gegužės 10 d.⁸³ Naujai paskirtas generalinis gubernatorius dar nebuvo atvykęs ir pareigą tvirtinti teismo nuosprendį turėjo V. Nazimovas. Tačiau išlikusi gegužės 10 d. raporto pirmojo puslapio paraštės rezoliucija, kuria nuosprendžio tvirtinimas atidedamas iki kariuomenės vado generolo Muravjovo atvykimo⁸⁴, leidžia teigti, kad V. Nazimovas sąmoningai vengė priimti galutinį sprendimą. Atsakymas į klausimą, ar tai buvo asmeninė V. Nazimovo, ar aukštesnės imperijos valdžios inicijuota laikysena, kol kas lieka be atsako. Tačiau akivaizdu, kad istoriografijoje iki šiol eskaluojamas teiginys, jog Karo lauko teismas skyręs S. Išorai tremties bausmę ir tokių nuosprendžių V. Nazimovas patvirtinęs, yra klaidinantis.

Vilniaus generaliniu gubernatoriumi paskirtasis M. Muravjovas iš Sankt Peterburgo į savo paskyrimo vietą iškeliavo traukiniu vėlų gegužės 12 d. vakarą. Vyko su aiškia užduotimi numalšinti sukilimą, kurią pats suvokė kaip jam skirtą misiją. Kaip pats vėliau rašys „Atsiminimuose“, jis jau kelionėje tvirtai apsisprendė, kad sukilimo malšinimą reikalinga pradėti nuo Katalikų Bažnyčios ir katalikų dvasininkijos, kuriai aukščiausios imperijos valdžios sluoksniuose buvo priskiriamas sukilimo rėmėjų, o neretai ir iniciatorių vaidmuo. Naujasis Vilniaus generalinis gubernatorius pakeliui dar išlipo Daugpilyje. Čia nakvojo, buvo susitikęs su vietos valdžia ir išsiaiškino, jog būtina nedelsiant imtis jos

⁸² Свод военных постановлений, ч. 5, Устав военно-уголовный, кн. 1–2. (Санкт Петербург: Типография 2-ого Отделения Собственной Е. И., В. Канцелярии, 1859).

⁸³ Vilniaus generalgubernatoriaus štabo Karo teismo skyriaus 1863 m. gegužės 10 d. raportas, LVIA, f. 494, ap. 1, b. 35, l. 70–75.

⁸⁴ Įrašas pieštuku „оставить до приезда командующаго войсками генер[ала] Муравьева“, LVIA, f. 494, ap. 1, b. 35, l. 70; kieno ranka darytas nūnai gerokai pablukęs įrašas, galima tik spėlioti. Akivaizdu, kad jis neatsirado be paties V. Nazimovo žinios.

autoriteto stiprinimo. Į Vilnių atvyko gegužės 14 d. popietę⁸⁵. Tad V. Nazimovo tvirtinti atidėtas Karo lauko teismo nuosprendis dėl mirties bausmės S. Išorai, tikėtina, M. Muravjovui buvo maloni staigmena, teikusi galimybę nuo pat pirmųjų dienų pademonstruoti, kad nusizengimai imperijos įstatymams nebus toleruojami ir realizuoti planus represijas pradėti nuo katalikų dvasininkų. Minėtojo gegužės 10 d. raporto pirmojo puslapio parašėte gegužės 16 d. atsirado iškalbinga M. Muravjovo rezoliucija, kuria nurodoma Žaludko vikarui įvykdyti mirties bausmę sušaudant, o vargonininką išsiųsti 12-ai metų katorgos darbams į rūdynus. Labai galimas dalykas, kad A. Kolesinskiui mirties bausmė katorgos darbais buvo pakeista siekiant S. Išoros egzekuciją padaryti labiau matoma ir parodyti, kad naujasis generalinis gubernatorius neabejoja, jog ne kas kitas, o katalikų dvasininkija yra pagrindinė „maišto“ organizatorė.

Išvados

Atliktas tyrimas leidžia teigti, kad istoriografinis S. Išoros biografijos vaizdinys neretai nėra adekvatus pirminiuose šaltiniuose fiksuotiems duomenims. Remiantis krikšto įrašo duomenimis versija dėl Ukmergės apylinkėse buvusio Siesarčio dvaro kaip S. Išoros gimtinės atmetina. Koreguotinos ir literatūroje pateikiamos versijos apie išsilavinimą. Pirminių šaltinių analizė leidžia atmesti istoriografinį teiginį apie studijas Sankt Peterburgo Romos katalikų dvasinėje akademijoje. S. Išora yra Vilniaus vyskupijos seminarijos auklėtinis, kunigystės sakramentą gavęs 1861 m., paskutiniaisiais savo studijų seminarijoje metais. Duomenų tuometį Vilniaus vyskupą A. S. Krasinskį turėjus ketinimų siųsti S. Išorą aukštesnių teologijos studijų, nerasta.

S. Išoros tardymo proceso eigoje išsiskirtini du etapai: Lydos ir Vilniaus. Imperijos atžvilgiu pagrindinės nusikalstamos jo veikos – sukilimo manifesto paviešinimo – įrodymai surinkti Lydoje apklausiant patį kaltinamąjį ir liudininkus. Liudininkų (apklausta virš 20-ties asmenų) parodymai priešaringi. Pats S. Išora neneigė pamaldų metu iš sakyklos perskaitęs manifestą, teigė tai padaryti buvęs priverstas. Specifinis šio imperijos vietos valdžios pareigūnų vykdyto tyrimo bruožas – Lydos tardymo komisijos suformuota bendra byla Žaludko vikarui ir tos pačios bažnyčios vargonininkui A. Kolesinskiui, kuris jau Lydoje turėjo ne tik pagrindinio liudininko, bet ir kaltinamojo statusą, tokia liko iki tardymo proceso pabaigos, įskaitant nuosprendžio priėmimą Karo lauko teisme.

⁸⁵ [Murawiew], *Pamiętniki hr. Michała Murawiewa...*, 33–34.

Neatmestina, kad istoriografinės versijos apie S. Išorą kaip aktyvų sukilėlių rėmėją / sukilėlių būrio narį, kurios šaltinių duomenimis n eįmanu pagrįsti, išta- kos slypi bažnyčios vargoninko A. Kolesinskio tardymo proceso metu duotose parodymuose. Tačiau pagrindo teigti, kad A. Kolesinskio parodymai turėjo įta- kos Karo lauko teismui priimant nuosprendį dėl S. Išoros mirties bausmės nėra.

Nuosprendį dėl mirties bausmės S. Išorai ir A. Kolesinskiui priėmė Karo lauko teismas. Nuosprendžio tvirtinimo pareigą tuometis Vilniaus generalinis gubernatorius V. Nazimovas atitinkamo turinio rezoliucija paliko savo įpė- diniui M. Muravjovui. Tad istoriografinė versija apie tai, kad V. Nazimovas buvo skyręs S. Išorai tremties bausmę, kaip ir teiginys, kad M. Muravjovas ją pakeitė mirties bausme, yra klaidinančios. Atliktas tyrimas leidžia teigti, kad M. Muravjovas sušvelnino Karo lauko teismo nuosprendį tiktai A. Kolesins- kiui – mirties bausmę pakeitė 12-os metų tremtimi katorgos darbams rūdy- nuose.

M. Muravjovo sprendimas egzekucijas buvusios Lietuvos Didžiosios Kuni- gaikštystės žemėse 1863 metų sukilimo ginkluotų kovų laikotarpiu pradėti nuo mirties bausmės katalikų dvasininkui vertintinas kaip Rusijos imperijos vyk- dytos politikos Katalikų Bažnyčios atžvilgiu padarinys. Žaludko vikaras tapo imperijos valdžios dar iki prasidedant ginkluotai kovai pradėto formuoti kata- likų dvasininko kaip aktyvaus sukilimo dalyvio įvaizdžio auka, pasitarnavusia pateisinant represijas prieš Romos katalikų Bažnyčią.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. Bazydło, Janusz. „Iszora Stanisław“. *Encyklopedia Katolicka*. T. 7. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1997.
2. Češkevičiūtė, Neringa. „Katalikų dvasininkai ir sukilimas“. In *1863–1864 metai Lietuvoje. Straipsniai ir dokumentai*, 87–102. Kaunas: Šviesa, 1991.
3. Czencz <...>, Władysław. „Pierwsza ofiara Murawiewa. Opowiadania naocznego świadka“. In *Przegląd Powszechny*, 368–377. T. XLV. Kraków, 1895.
4. *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi AD MDCCCLVII*. Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1856.
5. *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi in AD MDCCLXIII*. Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1862.
6. *Dokumenty Komitetu Centralnego Narodowego i Rządu Narodowego 1862–1864: Документы Центрального национального комитета и Национального правительства 1862–1864*. Wrocław-Warszawa-Kraków: Akademia Nauk, Instytut Historii, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych / Академия наук СССР, Институт славяноведения, Главное архивное управление, 1968.

7. Fajnhauz, Dawid. „Prasa konspiracyjna powstania styczniowego na Litwie i Białorusi (1861–1864)“. *Rocznik Białostocki*, 4 (1963): 43–102.
8. Fajnhauz, Dawid. *1863 Litwa i Białoruś*. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 1999.
9. [Gieysztor Jakub], *Pamiętniki Jakóba Gieyszтора z lat 1857–1865. Poprzedzone wspomnieniami osobistemi prof. Tadeusza Korzona oraz opatrzone przedmową i przypisami*. T. 2. Wilno: Biblioteka Pamiętników, 1913.
10. Girininkienė, Vida. „Egzekucijos“. In *1863–1864 metai Lietuvoje. Straipsniai ir dokumentai*, 56–78. Kaunas: Šviesa, 1991.
11. Gizbert-Studnicki, Waclaw. *Rok 1863: wyroki śmierci*. Wilno: nakładem i drukiem Ludwika Chomińskiego, 1923.
12. „Išora Stanislovas 1838–1863, [nuotrauka]“, *1863–1864 metų sukilimas Lietuvoje*. Sudarytojos Aldona Bieliauskienė, Birutė Kulnytė, Rūta Subatnickienė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2013.
13. „Išora Stanislovas“. In *Lietuvių enciklopedija*. T. 9. South Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1956.
14. Janicki, Kamil. *Pierwsze Damy II Rzeczypospolitej: Prawdziwe historie*. Kraków: Znak, 2012.
15. Janowski, Józef Kajetan. *Pamiętniki o powstaniu styczniowym*. T. 2. Warszawa: wydane z zasiłku wydziału Nauki Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, 1925.
16. Jogėla, Vytautas. *Vilniaus Romos katalikų dvasinė akademija 1833–1842 metais: organizacija ir veikla*. T. 14, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. Vilnius: Eugrimas, 1997.
17. Jurgėla, R[udamina] Kostas. *Lietuvos sukilimas 1862–1864 metais*. So. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1970.
18. Karbowski, Władysław. *Ludwik Narbutt: życiorys wodza w powstaniu styczniowym na Litwie*. Grodno: Wydawnictwo 76 Lidzkiego p.p. im. Ludwika Narbutta.
19. „Komunikat na temat roli duchowieństwa rzymskokatolickiego w powstaniu oraz w skutek tej roli – stracenie ks. S. Iszory“. *Виленский Вестник / Kurier Wileński* 56 (1863).
20. „Korespondencja z dn. 4 czerwca 1863 roku, Wilno“. *Czas* 132 (1863): 1–2.
21. Kozłowski, Eligiusz. „Iszora Stanisław“. In *Polski Słownik Biograficzny*. T. 10. Wrocław-Warszawa-Kraków, 1962, 174–175.
22. Kviklys, Bronius. *Lietuvos bažnyčios, Vilniaus arkivyskupija*. T. 5, 2 d. Chicago: Amerikos lietuvių leidykla, 1986.
23. [Kubicki, Paweł]. *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915: materiały z urzędowych świadectw władz rosyjskich, archiwów konsystorskich, zakonnych i prywatnych. Dawna Litwa i Białoruś*, opracował Paweł Kubicki. Cz. 2, T. 2. Sandomierz: Nakładem Autora, 1936.
24. Maksimaitienė, Ona. *Lietuvos sukilėlių kovos 1863–1864 m.* Vilnius: Mintis, 1969.
25. Malicki, Czesław. „Iszoro (Iszora) h. Isiora“. In *Rodziny szlacheckie na Litwie w XIX wieku. Powiaty lidzki, oszmiański i wileński*, 530. Warszawa: Instytut Historii PAN.

26. Merkys, Vytautas. *Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918*. Vilnius: Versus Aureus, 2006.
27. [Murawiew, Michaił]. *Pamiętniki hr. Michała Mikołajewicza Murawiewa („Wiesziatela“) (1863–1865) pisane w r. 1866*. Tłumaczone z oryginału rosyjskiego przez J. Ćz. Kraków: Spółka Wydawnicza Polska, 1896.
28. Prašmantaitė, Aldona. „Lietuvos katalikų dvasininkija ir 1863 m. sukilimo Manifestas“. In *Dvasininkija ir 1863 m. sukilimas buvusios Abiejų Tautų Respublikos žemėse, str.rinkinys*, 103–130. Sud. A. Prašmantaitė. Vilnius: LII leidykla, 2009.
29. Prašmantaitė, Aldona. *1863 metų sukilimas ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*. Vilnius: LII leidykla, 2014.
30. Prašmantaitė, Aldona. „Dėl 1863 m. sukilėlių palaidojimų Gedimimo kalne. Tarp istorinio fakto ir literatūrinės fikcijos“, *Naujasis Židinys-Aidai* 7 (2014): 30–40.
31. Prašmantaitė, Aldona. „Księża diecezji wileńskiej straceni podczas powstania styczniowego: Stanisław Iszora“. In *Kintančios Lietuvos visuomenė: struktūros, veikėjai, idėjos: mokslinių str. rinkinys, skirtas prof. habil. dr. Tamaros Bairašauskaitės 65-mečio sukakčiai*. Sud. Olga Mastianica, Virgilijus Pugačiauskas, Vilma Žaltauskaitė. Vilnius: LII leidykla, 2015, l. 426–421.
32. Przyborowski, [Walery]. *Dzieje 1863 roku przez autora „Dwóch historii dwóch lat“*. T. 3. Kraków: nakład i druk W. L. Anczyca, 1902.
33. „Stanislovas Išora“. https://lt.wikipedia.org/wiki/Stanislovas_Išora. Žiūrėta 2018 m. sausio 15 d.
34. „Stracenie ks. S. Iszory“. *Виленский Вестник / Kurier Wileński* 55 (1863).
35. Šenavičienė, Ieva. *Lietuvos katalikų dvasininkija 1863 metų sukilimo išvakarėse*. Vilnius: Leidykla „Eugrimas“, 2010.
36. T., J. [Tumelis, Juozas]. „Išora Stanislovas“. In *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 8. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
37. Wodzianowska, Irena. *Rzymkokatolicka Akademia Duchowna w Petersburgu 1842–1918*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 2007.
38. Žaltauskaitė, Vilma. *Katalikų dvasininkų luomo tapatybės formavimo ženklai XIX a. regulose: Akademijos atvejis*. T. 37, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 65–129. Vilnius, 2013.
39. Мосолов, Александр Николаевич. *Виленские очерки 1863–1865 гг.* Санкт-Петербург: типография А. С. Суворова, 1898. www.russianresources.lt/archive/Mosolov. Žiūrėta 2018 01 20.
40. Пантлеев, Л[онгин] Ф[едорович]. *Воспоминания*. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1958.
41. *Свод военных постановлений*, ч. 5, *Устав военно-уголовный*, кн. 1–2. Санкт-Петербург: Типография 2-ого Отделения Собственной Е. И, В. Канцелярии, 1859.
42. Устав Виленской Римско-католической духовной Академии, 1833 дн. 1 июля 1833 г. [spaudinys, s.l.].

Aldona PRAŠMANTAITĖ

PRIEST STANISLOVAS IŠORA IN THE UPRISING OF 1863: CORRECTIONS OF HISTORIOGRAPHIC CONSTRUCT

S u m m a r y

During the uprising of 1863 under the decision of the local officials of the Russian Empire the current Vilnius Lukiškių square became the place where the death penalty was carried out against the people who took part in the uprising. Eventually not all of them were active participants in the uprising. According to historiographical data, from June 1863 to March 1864 in this square death penalty was executed for 21 active participants or persons accused of inciting other to participate in the uprising. The priest of the diocese of Vilnius, Stanislovas Išora (Stanisław Iszora), was one of the first priests of Vilnius diocese arrested in 1863 when the uprising began, and the first one punished by death in armed struggle in the lands of the former Grand Duchy of Lithuania.

Based on historiography and primary sources the article reconstructs the story of S. Išora's life. It has been established that prevailing historiographic versions (place of birth, studies, aspects of arrest and trial) in the primary sources are often inadequate of fixed information. According to the data of ecclesiastical metrics, it was clarified that S. Išora was born in 1838 in Vilnius, in the family of a judge of Vilnius nobility court. It is not possible to justify the historiographical version with primary sources that S. Išora had a brother. It is obvious that S. Išora could not have been a graduate of the Roman Catholic Spiritual Academy, because of the young age. It has been established that the prevailing statement to date that the predecessor of Vilnius general governor Mikhail Muravyov, who confirmed the Military Court judgment on death penalty, Vladimir Nazimov, has sentenced vicar to exile is misleading. It was established that V. Nazimov transferred his duties and the right to approve a court judgment to the newly appointed general governor. S. Išora participated in the hearing, so the death sentence should not have been a secret, as is often stated. The court sentence of death penalty to S. Išora was approved on May 16, 1863 by the General Governor M. Muravyov, a couple of days after his arrival in Vilnius. M. Muravyov's decision to start carrying out executions in the lands of the former Grand Duchy of Lithuania during the uprising of 1863 by the death penalty for a Catholic priest has to be assessed as a consequence of the policy pursued by the the Russian Empire over the Catholic Church. Zaludko vicar became the victim of a posed image of a Catholic priest as an active participant in the uprising, which, in turn, has served, among other things, justifying repressions against the Roman Catholic Church, even before the onset of armed struggle.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: kun. Stanislovas Išora, 1863 m. sukilimas, Katalikų Bažnyčia Lietuvoje, egzekucijos, Vilniaus Lukiškių aikštė.

KEY WORDS: priest Stanislovas Išora, uprising of 1863, Catholic Church in Lithuania, executions, Vilnius Lukiškių square.

Aldona PRAŠMANTAITĖ – habilituota humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvos istorijos instituto vyresnioji mokslo darbuotoja. Pagrindinės mokslinių interesų sritys – krikščionybė, kultūros ir švietimo istorija naujaisiais laikais. Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, 01108, Vilnius. El. paštas: aldona.prasmantaitė@istorija.lt.

Aldona PRAŠMANTAITĖ – historian, habilitated doctor of humanities, senior research fellow at the 19th Century History Department of the Lithuanian Institute of History. The main research interests: history of Christianity, culture and education in Lithuania in late modern. Address: The Lithuanian Institute of History, Kražių St. 5, 01108, Vilnius, Lithuania. E.mail: aldona.prasmantaitė@istorija.lt.